

De Blauwe Tram

een literaire fietsroute

Om werkelijk van een tocht te kunnen genieten, om geheel tot rust en inkeer te komen, om nieuwe krachten op te doen voor het bestaan in de zo harde maatschappij, blijft er werkelijk maar één ding over: de fiets.

Bob den Uyl (1930-1992)

Colofon

Tekst en foto's: André Brouwer (Brouwervanteksten)

Vormgeving: Franz Berendsen (ProBiblio)

Cartografie: Aad Mak, Barneveld

Correcties: Ellie Nieuwenhuizen

Uitgave: ProBiblio 2012

Deze uitgave wordt
mogelijk gemaakt door
een bijdrage van de
provincie Zuid-Holland

Voorwoord

Gerard Reve wilde ooit een boek schrijven dat alle andere boeken (behalve de Bijbel en het telefoonboek) overbodig zou maken. Dit boekje heeft die pretentie uiteraard niet, maar het onderscheidt zich wel duidelijk van andere fietsroutes. Die kiezen vaak zo veel mogelijk vrij liggende fietspaden of lommerrijke weggetjes, waar de auto zo veel mogelijk uit de fietsbeleving verbannen wordt. Daar deze route zoveel mogelijk het voormalig tracé van de *Blauwe Tram* volgt, fietst u noodgedwongen wel eens langs drukke wegen. Overigens wel altijd op een fietspad, gevaarlijk is deze route dus niet.

Toch heeft dit zijn aparte charme. U ervaart hoe het voor de reiziger van meer dan een halve eeuw geleden geweest moet zijn om per tram de dorpen langs zich heen te zien trekken.

Wat is de Blauwe Tram?

De *Blauwe Tram* is de verzamelnaam voor de tram zoals hij gereden heeft tussen 1881 en 1961 in het gebied tussen Den Haag, Leiden, Katwijk, Noordwijk, Haarlem, Zandvoort, Amsterdam, Purmerend, Edam en Volendam. De trams hadden vanaf 1924 een donkerblauwe kleur. In de jaren twintig, dertig en veertig van de vorige eeuw was de *Blauwe Tram* een belangrijke verkeersader in de regio. De 'snelle' en hoogfrequente tramdiensten maakten het wonen in forensendorpen aantrekkelijk, in een tijdperk waarin voor de meeste mensen de fiets het snelste particuliere vervoermiddel was.

Twee delen

Dit boekje is grofweg verdeeld in twee delen: een routebeschrijving zonder opsmuk, zo saai mogelijk opgeschreven, zodat u zich geheel op de goede weg kunt concentreren. Daarnaast is er een beschrijving van de literaire en andere wetenswaardigheden, waarbij ook verwezen wordt naar passages uit de literatuur. Ook vindt u onder het kopje *Tramhistorie* steeds iets over de *Blauwe Tram*. Een gedeelte dat in het geheel niet saai is en dat u daarom desnoods ook zonder te fietsen kunt lezen.

In dit boekje zijn twee routes opgenomen: Scheveningen – Leiden (24,5 km) en een rondrit Leiden – Katwijk – Noordwijk – Leiden (26,5 km).

Er is nog veel meer over deze routes te vertellen, maar zoals Godfried Bomans al zei: *Schrijven is schrappen*. Gelukkig hebben we tegenwoordig internet. Graag verwijs ik u dan ook naar: www.geschiedenisvanzuidholland.nl waar meer achtergrondinformatie over deze literaire fietsroute en andere informatie over de *Blauwe Tram* is opgenomen, onder andere herinneringen van reizigers.

André Brouwer, voorjaar 2012

Scheveningen–Leiden

Karakteristiek

Deze route is in tegenstelling tot de andere (Leiden – Katwijk – Noordwijk – Leiden) geen rondje, maar leidt van de ene plaats naar de andere. Net zoals de reizigers van destijds niet de intentie hadden een tijdje in de *Blauwe Tram* door te brengen – al waren die er ook – maar gewoon van A naar B wilden.

Kurhaus

De route begint bij het standbeeld van Wim Kan en Corry Vonk voor het Kurhaus in Scheveningen dat in de jaren zeventig ternauwernood aan de slopershamer is ontsnapt. Het Gevers Deynootplein voor het Kurhaus is in 2006 door de kijkers van het televisieprogramma *Nova* uitgeroepen tot het lelijkste plein van Nederland. We nemen daarom maar snel afscheid van Wim en Corry en spoeden ons via de Kurhausweg en de Badhuisweg naar de Scheveningse Bosjes waar u het Atlantik Wall-museum vindt. In 1942 werd hier een blauwe tram beschoten. De daders zijn nooit achterhaald.

U komt langs Madurodam, de bekendste miniatuurstad van Nederland die eind 2011 en begin 2012 ingrijpend is vernieuwd. De *Blauwe Tram* zult u er tevergeefs zoeken, wel is er de *Gele Tram* van de HTM die van Den Haag via Wassenaar naar Leiden reed.

Voorburg

Na alle Haags kantoorgeweld komt u via de statige Koningin Wilhelminalaan

Tramhistorie: van stoom naar stroom

De lijn Leiden – Den Haag – Scheveningen is ontstaan uit twee stoomtramlijnen. De oudste lijn Den Haag – Scheveningen werd geopend op 1 juli 1879 en behoorde toe aan de Nederlandsche Rhyn Spoorweg Maatschappij.

De Ysel Stoomtram Maatschappij (YSM) maakte eind negentiende eeuw grootse plannen voor het aanleggen van een uitgebreid net van stoomtramlijnen in het gebied tussen Leiden, Utrecht en Rotterdam. De meeste van die plannen werden uiteindelijk niet uitgevoerd, maar de lijn van Leiden naar Den Haag kwam er wel. Het laatste stuk van Voorburg naar Den Haag werd op 20 juni 1885 geopend.

De plannen om tot elektrificatie te komen, werden door Wereldoorlog I ernstig vertraagd. Op het traject van Leidschendam naar Scheveningen zou de stoomtram nog tot 11 april 1924 blijven rijden. Toen pas was het gehele traject van Scheveningen naar Leiden elektrisch en kon de befaamde *Blauwe Tram* hier – met een korte onderbreking tijdens Wereldoorlog II – tot 1961 blijven rijden.

Koninginnegracht

Lightrail

Wassenaer Hoffmanplein

Voorburg binnen. Constantijn Huygens (1596 – 1687) liet hier zijn lusthof Hofwijck bouwen, dat tegenwoordig toepasselijk het Huygensmuseum huisvest. Voorburg is de geboorteplaats van de schrijver Marcellus Emants (1848 – 1923) en de schrijver en dichter Maria van Dalen (1950), die behalve rooms katholiek ook voodoopriesteres is.

Tramhistorie

Op de Parkweg is het goed om na nummer 22 het Van Wassenaer Hoffmanplein op te rijden. Op deze binnenplaats stond ooit een grote remise. Het complex - in 1884 gebouwd voor de stoomtram - was sinds 1924 de thuishaven van de Blauwe Tram. Van hier vertrok deze dagelijks naar Den Haag, Scheveningen, Leiden, Katwijk en Noordwijk. In 1957 werd de lijndienst naar Scheveningen opgeheven. Op 9 november 1961 verliet de legendarische tram de remise voor een laatste rit tussen Den Haag en Leiden. Het complex werd in 1987 gesloopt om plaats te maken voor woningen. Een stuk rails en een paal van sierbeton voor de bovenleiding herinneren nog aan een vervlogen tijd.

Vreugd en Rust

Verder op de Parkweg is het aardig even stil te staan bij de ingang van park *Vreugd en Rust* (alleen al vanwege de naam) en de roemrijke historie van het toegangshek te lezen. Het werd in 1910 gekocht op de Wereldtentoonstelling in Brussel en belandde uiteindelijk op de

gemeentewerf waar een bestuurslid van *Mooi Voorburg* het ontdekte.

Leidschendam

Onder de halte Leidschendam-Voorburg van RandstadRail door fietst u Leidschendam in. In de dertiende eeuw werd door graaf Floris V een landscheiding ingesteld tussen de hoogheemraadschappen Rijnland en Delfland.

Deze landscheiding werd vermeld in een oorkonde uit 1285. Vanwege het verschil in waterpeil werd – om wateroverlast in Delfland te voorkomen – een landscheidingsdijk aangelegd, inclusief een dam in de Vliet: *De Lytsche Dam*. Dit obstakel in de vaarroute tussen Leiden en Delft gaf veel economische bedrijvigheid, waaruit de kern van het huidige Leidschendam is ontstaan.

Van het oude dorp is, behalve de kerken en enkele art nouveau-winkelpanden, niet veel bewaard gebleven. Ook in de literatuur speelt Leidschendam geen rol van grote betekenis. We hebben tenminste geen schrijvers kunnen ontdekken die er geboren zijn of geleefd hebben. Is er dan helemaal niets voor de literatuurliefhebber? Jawel, net voor u Leidschendam uitfietst, komt u langs het gebouw van NBD Biblion, waar uw bibliotheekboeken vandaan komen.

Naomi Campbell

Leidschendam werd in 2010 ineens wereldnieuws omdat er het Sierra Leone tribunaal werd gevestigd waar het beroemde model Naomi Campbell werd opgeroepen om te getuigen in het

Park Vreugd en Rust

Tramtoekomst

Na enkele grote kantoren komt u in de Prinses Beatrixlaan langs de oude Staatsdrukkerij, nu SDU uitgevers. Schuin links boven uw hoofd rijdt als u geluk heeft een sneltram van de RandstadRail met u mee. Dit zogenaamde lightrailnetwerk werd in 2007 in gebruik genomen. Twee voormalige spoorlijnen (Zoetermeer stadlijn en Hofpleinlijn) werden gekoppeld aan het tramnetwerk in Den Haag en het metronetwerk in Rotterdam. Met RandstadRail is gepoogd het openbaar vervoer in de regio aantrekkelijker te maken en de verkeersdruk op de autowegen te verlagen. We zien hier het idee van interlokale trams weer terug. Een futuristisch concept, maar wij weten wel beter. De Blauwe Tram had dit idee meer dan vijftig jaar geleden al. En als deze tram u echt passeert, kijkt u dan eens naar de blauwe deuren en blauwe bies bovenaan. Heeft men niet alleen het concept maar ook het blauw van onze tram gekopieerd? Enfin, met een flinke dosis fantasie ziet u de Blauwe Tram weer terug.

Duidelijke bewoners

Wijkcentrum

Duidelijk straatnaambordje

proces tegen de voormalig Liberiaanse dictator Charles Taylor. Ze zou in 1997 een 'bloediamant' van hem hebben gekregen. Toen ze na lang tegenstribelen voor het tribunaal verscheen, verklaarde ze in dat jaar inderdaad in Zuid-Afrika diamanten te hebben ontvangen van *'mannen die 's nachts aan mijn slaapkamerdeur klopten'*.

U geniet van uw eigen diamantjes op deze route. Op de Oude Trambaan 5 tot en met 9 op de hoek van de Zijdestraat vinden we enkele woningen van de *Woningstichting voor Spoorwegpersoneel*. En als klap op de vuurpijl leest u op het straatnaambordje dat de *Oude Trambaan* inderdaad refereert aan onze *Blauwe Tram*. En wat dacht u van *Wijkcentrum De Blauwe Tram* op nummer 51?

De Oude Trambaan gaat verder langs moderne woningen waarin soms kleine bedrijfjes zijn gevestigd, zoals tandtechnici en yogacentra. Buiten het dorp vindt u *Villa Rozenrust* gezusterlijk naast de *Beta mediagroep*.

Voorschoten

In Voorschoten komt u langs een hotel met een vogel op het dak. Deze beroemde keten vond hier zijn oorsprong toen Martien van der Valk in 1939 het dranklokaal *De Gouden Leeuw* ombouwde tot een hotel. Zijn streven was om elk van zijn elf kinderen een eigen hotel te geven. Gerrit van der Valk, de latere leider van het concern, kreeg het zesde hotel (Vught). Onder zijn leiding groeide

het concern uit tot een keten met hotels en motels. Houdt u zich liever bij het thema van deze route, dan kunt u ook gaan eten in restaurant *De Blauwe Tram* in de Voorstraat (www.blauwe-tram.nl).

Voorschoten is tegelijkertijd een hoogte- en een dieptepunt op deze route. Het hoogtepunt is het feit dat we door het decor fietsen van *De donkere kamer van Damokles*, waarin W.F. Hermans (1921 – 1995) het Voorschoten tijdens de Tweede Wereldoorlog beschrijft.

Hoe nu precies zijn moeder zijn vader vermoord had, wist hij nog altijd niet. Op een Hemelvaartsdag ging hij in zijn eentje naar Voorschoten. Hij nam eerst de blauwe tram naar Haarlem. Daar stapte hij over op een andere blauwe tram naar Leiden. In Leiden nam hij weer aan andere blauwe tram richting Den Haag. In Voorschoten stapte hij uit, bij de halte aan de noordzijde van het dorp. Hij bekeek de omgeving als een vreemdeling. Daar stond het huis met het wapen van de gemeente in de gevel: drie afgebeten nagels. In hetzelfde gebouw of ertegenaan gebouwd de school waar hij op geweest was en het politiebureau. Iets meer naar het dorp toe de gereformeerde kerk waarvan de toren op een rechtopstaande zeppelin leek. Nog verderop de middeleeuwse toren van de Willibrordkerk. Hij liep naar de smalle dorpsstraat, zijn ogen gevestigd op het bord INHALEN VERBODEN.

Uit: De donkere kamer van Damokles / W.F. Hermans

Veursestraatweg

Tramhistorie

Het dieptepunt van onze fietsroute is het feit dat in Voorschoten de Blauwe Tram een roemloos einde stierf. Op de avond van 9 november 1961 werden de trams kort na het avondspitsuur uit dienst genomen en vervangen door bussen. Maandag 13 november reden alle trams op eigen kracht naar een terrein naast de Vliet. Het nog bruikbare staal van de tram werd in stukken gesneden en op dekschuiten geladen. Vooraf waren de fraaie tramrijtuigen met benzine overgoten en in brand gestoken. Hier zijn nog filmbeelden van, die de huidige liefhebber en verzamelaar door de ziel snijden. Maar zoals de man van het filmjournaal in zijn commentaar zegt: Waar vooruitgang is, moet emotie wijken.

Verblokkering

Tramhistorie

Het viaduct Lammenschans dateert van november 1960. Tot die tijd was hier een gelijkvloerse kruising met de spoorlijn Leiden – Utrecht. De tram heeft nog een jaar van deze nieuwe situatie kunnen profiteren. Dit was vaak de tragiek van de Blauwe Tram. Terwijl op de ene plek nieuwe infrastructuur voor de tram gereedkwam, was men op de andere plek al lijnen aan het sluiten. Kort na de opheffing van de tramlijn werd de brede auto-weg aangelegd waarlangs we nu fietsen.

Kroeghistorie

Nadat een aantal aanrijdingen had plaatsgevonden, werd het in sommige Leidse kroegen de gewoonte om, wanneer iemand zei dat hij naar huis ging, te antwoorden “Tot ziens! Pas je op voor de Blauwe Tram?”

We vergeten deze hartverscheurende beelden maar snel en proberen in de Schoolstraat de sfeer van vroeger weer op te pakken. Dat valt nog niet mee. Het huis dat model stond voor het huis van Osewoudt is afgebroken en ook de ‘verblokkering’ heeft hier toegeslagen. In bijna elk dorp dat u langs de route doorkruist, vindt u dezelfde winkelketens. Na de zoveelste *Kruidvat* of *Trekpleister* zou u nog wel eens gewoon handwerkwinkel *Vreugd en Vlijt* willen zien of *Sigarenmagazijn Osewoudt*, zelfs als u niet rookt.

De kerken in Voorschoten hebben nog wel duidelijke namen. U fietst langs de oude kerk in het dorp die hier treffend *Dorpskerk* heet naar het kruispunt waar de kerk toepasselijk *Het Kruispunt* heet.

Zilverfabriek

Op weg naar Leiden via de Leidseweg en de Voorschoterweg komt u langs de imposante gevel van de zilverfabriek van Van Kempen en Begeer, in 1858 gebouwd in een eclectisch-classicistische stijl. Het ijzeren rijhek is Jugendstil.

Lammenschans

Met enig kruip-en-sluip-door-werk via fietsviaductjes onder een autoweg door komt u in Leiden. U passeert bedrijventerrein Lammenschans met enkele curieuze staaltjes van moderne hoogbouw. Het is goed om een eindje verderop uw ogen wat rust te gunnen bij de imposante Petruskerk, een creatie van

architect Alexander Kropholler. Let ook op de fraai gemetselde lantaarnpaal voor de kerk.

Achter de logge massieve steenklomp van de Petruskerk kwamen wolken opzetten met een onnatuurlijke snelheid. De ligusterheggen langs de trambaan op de Lammenschansweg kleurden gemeen groen, de rails schitterden onheilspellend.
Uit: Kort Amerikaans / Jan Wolkers

Leiden

Leiden is een vruchtbare voedingsbodem voor kunstenaars, wetenschappers en schrijvers. In de zestiende en zeventiende eeuw was de universiteit van Leiden één van de grootste en meest toonaangevende in Europa. Het zou ondoenlijk zijn alle kunstenaars en wetenschappers die een band met Leiden hadden te noemen. Is er dan wellicht één die we in verband kunnen brengen met onze *Blauwe Tram*? Jazeker! Heike Kamerlingh Onnes had een laboratorium in Leiden, waarin hij onderzoek deed, wat hem uiteindelijk in 1913 de Nobelprijs voor natuurkunde opleverde. Het tracé van de tram was oorspronkelijk door de Doezastraat gepland. Men vreesde echter dat de 'zwerfstromen' van de bovenleiding gevoelige instrumenten in het Kamerlingh Onneslaboratorium zouden verstoren. De rails werden daarom uiteindelijk in de Korevaarstraat gelegd.

U volgt de oude route van de tram door de Korevaarstraat. Net voor die over-

Bedrijventerrein Lammenschans

Breestraat

Blauwpoortsbrug

gaat in de Breestraat ziet u rechts een fietspad met de naam Hogewoerd. Op nummer 63 woonde de dichter Piet Paaltjens (1835 – 1894). Hij huurde kamers op de eerste verdieping in het pand waarvan de begane grond bewoond werd door een doodbidder, die later in een van zijn gedichten zou figureren in een morbide voorspellende rol:

*Als ik een bidder zie lopen
Dan slaat mij 't hart zoo blij
Dan denk ik, hoe hij weldra
Uit bidden zal gaan voor mij.*

De Breestraat en de Hogewoerd vormen ook het decor van recentere historie. De *Blauwe Tram* komt veelvuldig voor in het boek *Kort Amerikaans* van Jan Wolkers. In de verfilming uit 1979 komt de *Blauwe Tram* zelfs prominent in beeld.

Bij de laatste halte in de Breestraat stond hij te wachten, zoals hij op het papiertje dat hij zijn moeder had gegeven, geschreven had. Maar toen het trammetje eraan kwam stopte het niet. Er moest zeker niemand uit. Hij nam al aan dat zijn moeder de tram gemist had, toen hij haar ineens achter het raam zag zitten. Ze keek niet naar buiten. Ze zat in gedachten verzonken als een beeld.

Achter de tram rende hij de Hogewoerd op. In de verte stopte de tram gelijktijdig met een uit tegenovergestelde richting. Hij zag zijn moeder uitstappen. Ze liep voor de andere tram om en ging die in.

Dat kan zo uren doorgaan, dacht Eric, terwijl hij terug begon te lopen. Ze is volkomen in de war.

Uit: Kort Amerikaans / Jan Wolkers

De tram die Wolkers hierboven beschrijft, is overigens niet de *Blauwe Tram* uit Den Haag, maar de Leidse stadstram die via de Hogewoerd naar zijn eindpunt op de Hoge Rijndijk ging. U gaat verder naar het centrum.

Na de Blauwpoortsbrug ziet u aan uw rechterhand de Beestenmarkt waar de vader en het zusje van Henriëtte Roland Holst (toen nog Van der Schalk geheten) door een ongeval om het leven kwamen. In de roman *Vloed* van Susan Smit is dit beschreven.

Op 29 juni 1892 hoorden we het vreselijke nieuws. De notaris en zijn dochter Marietje, de vader en het zusje van Henriëtte van de Schalk, waren verongelukt met hun rijtuig. Ze waren samen op familiebezoek in Leiden gegaan en op de terugweg was de koetsier even afgestapt om van het urinoir op de Beestenmarkt gebruik te maken. Daarna schrok het paard van iets, nam de benen, en belandde met het rijtuig en de inzittenden, in het Galgewater, waarin ze allemaal verdronken.

Uit: Vloed / Susan Smit

U vervolgt uw tocht hopelijk zonder ongelukken door de Steenstraat naar het Stationsplein, dat niet altijd zo veilig is geweest, getuige de brief van de directeur van de Noord-Zuid-Hollandsche Vervoer Maatschappij aan zijn personeel:

Onderwerp: Ontsporingen Emplacement Stationsplein Leiden

Bestemming: Rijdend personeel Voorburg en Leiden

Bekendmaking: Door aanplakken

Er hebben zich op het emplacement Stationsplein te Leiden enige ontsporingen voorgedaan, welke zijn te wijten aan ernstige tekortkomingen van het betrokken rijdend personeel.

Het is droevig, maar waar!

Men stoort zich n.l. niet aan de stand der wissels, zoals aangegeven op blz. 2 van Dienstorder nr. 1577 van 29 september 1953. Na gemaakt gebruik laat men de wissels in een verkeerde stand liggen. Dit moet uit zijn!

Niet alleen stel ik de haltechefs verantwoordelijk, maar zeker ook en niet in de laatste plaats het betrokken treinpersoneel, indien wordt geconstateerd dat wissels niet in de juiste stand zijn teruggelegd.

Men zij gewaarschuwd!

De directeur.

Uit: NZH Railatlas 1881 - 1961

Leiden–Katwijk–Noordwijk–Leiden

Tramhistorie

De stoomtramlijn tussen Leiden en Katwijk werd op 4 juni 1881 geopend. De eerste elektrische tram reed al op 17 oktober 1911. Veel eerder dus dan de lijn van Leiden naar Scheveningen die pas in 1924 geheel elektrisch was. De elektrische tram werd door de bevolking feestelijk verwelkomd. Heel anders was het afscheid. De trams zouden op 8 oktober 1960 worden vervangen door bussen. Om ongeregelde heden te voorkomen werd de dienstregeling al op de avond van 7 oktober gestaakt. De passagiers moesten hun reis per bus vervolgen. Geen waardig afscheid voor de tram.

Toen de lijn naar Katwijk gereed was gekomen, begon men ook in Noordwijk plannen te maken. Op 21 juni 1885 werd de lijn feestelijk geopend. De elektrificatie ging wat minder voorspoedig dan in Katwijk doordat voor het dubbelsporig maken nogal wat grond moest worden onteigend. Tussen 17 oktober 1911 en 15 juni 1912 moesten reizigers van Leiden naar Noordwijk in Rijnsburg overstappen van de elektrische tram op de stoomtram.

Ook deze tramlijn werd op 7 oktober 1960 opgeheven. Of zoals Ad Kamp in zijn boek *Op het spoor van de Blauwe Tram* schrijft: Zonder afscheid, zonder woorden van rouw verdween de tram uit Noordwijk.

Hotz en Biesheuvel

De route begint op het Stationsplein van Leiden waar we al meteen de eerste literaire anekdote te pakken hebben. Kort na zijn debuut *Dood weermiddel* in 1976 wordt F.B. Hotz (1922 – 2000) aangesproken door Maarten Biesheuvel (1939).

Een week of twee geleden liep ik bij het Leidse station, op weg naar Den Haag, en werd ingehaald door een hevig 'Hotz, meneer Hotz!' schreeuwende dertiger, met wapperende haren en open regenjas. Ten slotte bleef hij hijgend voor me staan en keek me bevreemd aan. Ik meende dat lange gezicht wel ergens van te kennen, maar wist toch niet wie het was. Teleurgesteld dat ik hem niet herkende van de vele foto's zei hij na een minuut: 'Ik ben Biesheuvel!!! Máárten Biesheuvel' ('o ja, nou zie ik het' zei ik maar gauw). Hij preees mijn boek en ik het zijne, en daarna wisten we het niet meer, en liepen pijnlijk zwijgend het station binnen.

Uit: Geluk kun je alleen schilderen / Aleid Truijens

Geboortehuis Hotz

Als u nog maar 800 m heeft gefietst, beleeft u al weer een nieuw literair hoogtepunt: het laatnegentiende-eeuws herenhuis op nummer 75 is het geboortehuis van schrijver F.B. Hotz. Voor Hotz zou dit huis altijd de standaard blijven,

alle huizen waarin hij later zou wonen, vond hij benauwd en petieterig. De Rijnsburgerweg met zijn statige woonhuizen en geornamenteerde bedrijfsgebouwen was voor Hotz de mooiste weg ter wereld. Zijn hele leven zou hij over de Weg blijven schrijven.

De Rijnsburgerweg

De weg tussen Leiden en Oegstgeest, waaraan zowel ons huis lag als dat van grootvader, was breed met z'n dubbel tramspoor, z'n fietspaden en trottoirs. Hij was overladen rijk aan opspringend en neerhangend groen in alle schakeringen: bomen, oprijlanen, heggen, voortuinen en weiden omzoomden hem. En hij was de hele dag vol afwisselend leven. Behalve bruisend verkeer in beide richtingen waren er de roepende venters en op vrijdagen de boeren die met gele wandelstokken hun strompelende koeien- of schapentransporten hardhandig en schreeuwend bijeenhielden. Op zwoele zomerzonavonden passeerden bellende ijscowagens en trok een eindeloze stroom vermoeide fietsers voorbij in de richting van de stad, wonderlijk uitgedost en roodverbrand terugkerend van het Katwijkse strand.

Uit: Geluk kun je alleen schilderen / Aleid Truijens

De jonge Hotz kon eindeloos voor het raam naar de straat kijken. In onderstaand fragment ziet hij de tram.

Op ons dressoir stond een grote vaas van groen glas. Ze bestond uit een aantal

Geboortehuis Hotz

Tramhistorie

Het Stationsplein was ook de begin- en eindhalte van de Blauwe Tram. De overweg was daar berucht en vormde door het toenemend treinverkeer een steeds hinderlijker obstakel. Regelmatig werd de dienstregeling totaal in de war gebracht. Kort na de oorlog werd begonnen met de bouw van dit spoorviaduct dat in 1955 gereedkwam en waar u nu zorgeloos onderdoor fietst.

Rijnsburgerweg

bolle ringen, naar boven toenemend in grootte. Op ieder ring spiegelde zich, op het kleinst van de ronding, de Weg in een mysterieus verkleind en gerekt perspectief. Op ieder ring groter. Zesmaal naderde in die vaas de stoomtram in toenemend miniatuur: je kon nog kiezen. Meestal koos ik hem op de onderste, de kleinste en donkerste. Daar was de stille compleet; het witte stoomwolkje op het groen kon zich daar het verst uitzetten. Althans de Weg bleef zo onder handbereik.

Uit: De Verplaatsing / F.B. Hotz

De gevelsteen in het huis verwijst naar het verhaal *De Verplaatsing*.

Oegstgeest

De naam *Geest* verwijst naar de geestgronden die in de zeventiende eeuw werden afgegraven voor de stadsuitbreidingen van Leiden. Geestgronden zijn duinzand vermengd met klei of veen en zijn erg geschikt voor de teelt van bloembollen.

Mensen die de *Blauwe Tram* nog hebben zien rijden, werden vooral geïntrigeerd door de naam *OEGst GEEst* op de voorkant van de tram.

Wolkers

De Rijnsburgerweg loopt een stukje over het grondgebied van Oegstgeest. U gaat niet *Terug naar Oegstgeest*, maar niets belet u om dit klassieke werk van Jan Wolkers (op 26 oktober 1925 geboren te Oegstgeest) te (her)lezen. Zijn vader had er een winkel in comestibles (delicatessen) in de Deutzstraat (dat is de straat links net voor de rotonde met de kerk). De grootouders van Hotz woonden hier overigens vlakbij en keken vanuit hun tuin tegen de vuile luiers en broekjes van het gezin Wolkers aan. Er is wel gesuggereerd dat de jonge Frits Hotz met de kleine Jan gespeeld zou hebben, maar volgens Hotz zelf was dat onzin. In die tijd was het ondenkbaar dat kinderen van niet precies dezelfde milieus en godsdienst met elkaar omgingen. Zo ging dat toen.

U passeert De Kempenaerstraat waar Hotz Biesheuvel nog een keer tegenkomt. Biesheuvel is nu een stuk vrolijker, hoewel hij op weg is naar een consult in de psychiatrische kliniek Endegeest, waar hij al enige tijd in behandeling is.

Een heel ander figuur! Chaotisch, hypernerveus en druk. (Zoals hij schrijft, is hij, een compliment trouwens!). Hij wilde m'n telefoonnummer hebben, maar we hadden beiden noch pen, noch papier bij ons. Ik nam hem mee

in de winkel van schrijfbenodigdheden, leende een ballpoint en schreef m'n nummer op z'n buskaart. Dit alles ging dan nog gepaard met allerlei onrustig, beweeg, misverstand, enz. Je mooiste verhaal is dat met die locomotieven, zei hij opeens'. Ik vroeg hem of hij geen raad had voor als het schrijven niet lukt. Hij antwoordde dat hij alleen maar goed kon schrijven als hij 'goed in de rotzooi' zat. Ik moest in de winkel een kerstkaart kopen en hij zocht mee: hij trok grijnzend een met de mond geschilderde Maria (met kind) op een ezel te voorschijn. Daarna had hij haast. 'Ik moet nu naar het gekkenhuis,' zei hij en hij verdween in de richting van Endegeest.

Uit: Geluk kun je alleen schilderen / Aleid Truijens

Rijnsburg

Via de Rijnsburgerweg gaat u inderdaad naar Rijnsburg. Bij de rotonde Oegstgeesterweg komt u langs een wat verlopen kunstwerk met halve bollen, in 1979 aan de bevolking geschonken ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van woningbouwvereniging Spinoza. In Rijnsburg staat het Spinozahuisje toepasselijk aan de Spinozalaan. En blijkbaar is men in Rijnsburg filosofisch ingesteld. Het appartementencomplex op de hoek heet Socrates.

Spinozahuisje

De tegenwoordig wereldberoemde filosoof Benedictus de Spinoza (1632 - 1677) woonde van 1661 tot 1663 als kostganger in het huisje. Hij sleepte er

Oegstgeest

Verboden liefde

Ze zagen elkaar graag. Maar hij was katholiek en zij gereformeerd. Van verkering was dus geen sprake. Dat kon echt niet in de jaren vijftig. Ze zagen elkaar daarom stiekem in de Blauwe Tram. Uiteindelijk is het toch allemaal goed gekomen. Hun trouwdag vieren zij nog altijd met een etentje in restaurant De Blauwe Tram.

Spinozahuisje

Oude Rijn

Tramhistorie

De beweegbare brug aan de Sandtlaan had geen bovenleiding. De tram moest daarom een 'aanloopje' nemen om stroomloos deze hinderenis te nemen. Soms lukte dat niet en bleef de tram midden op de brug stilstaan. Het was dan wachten op de volgende tram om opgeduwd te worden.

Rijnstraat

lenzen en schreef er zijn eerste publicaties, onder andere een commentaar op Descartes.

Het museum (www.spinozahuis.nl) is jaren gesloten geweest. De renovatie is in 2011 voltooid en het wachten is nog op voldoende geld om het ook in te richten. Hiervoor doet men onder meer een beroep op spinozaverenigingen in Frankrijk, Italië en Duitsland, waar Spinoza nog steeds populair is.

Oude Rijn

Na eerst het Additioneel Kanaal te zijn overgestoken, passeert u ook de Oude Rijn, waaraan het dorp zijn naam ontleent. Het watertje lijkt hier weinig meer op de machtige rivier die bij Lobith ons land binnenkomt, maar kronkelt wat onopvallend door het landschap. Toch voeren er wel degelijk schepen, zoals blijkt uit onderstaand fragment van Maarten Biesheuvel.

Tot mijn stomme verbazing hoorde ik een sloopstoeter: er gleeed een logger door de Rijn. Katwijkse loggers stomen vanuit hun haven door het binnenland naar IJmuiden waarvandaan ze zee kiezen. Ik keek ingespannen en zag hoog in de lucht, door een gebroken ruitje een zwarte pijp en een mast voorbijglijden, op het dak van de stuurhut meende ik een oude man waar te nemen, met een zwart petje op zijn haast kale kop, een krom pijpje bungelde uit zijn mond. Ik moest denken aan de verbazing van de Latijnse boeren toen Aeneas met zijn schip tussen hun akkers doorvoer. Aeneas was de eerste

zeevaarder die met zijn schip op de Tiber kwam. Ik bleef nog een uur lang in de kas liggen. Het was heerlijk. Nooit heb ik zo'n goddelijk uurtje van rust meegemaakt. *Logger uit de bundel Slechte mensen / J.M.A. Biesheuvel*

Katwijk aan den Rijn

In de Rijnstraat is op nummer 40 een fraai pand waar toepasselijk de familie Van Rijn woont.

Katwijk aan Zee

Katwijk is net als de meeste kustplaatsen begonnen als vissersdorp. Nu is het vooral een badplaats. Tijdens de Tweede Wereldoorlog is de bebouwing grotendeels gesloopt bij de aanleg van de Atlantikwall. Het eenvoudige Katwijk steekt schril af bij het mondaine Noordwijk, het volgende doel van deze route. Reden is dat men het dorp niet zodanig door het toerisme wil laten domineren dat de zondagse kerkgang in gevaar komt.

Als u in Katwijk de Boulevard opdraait, ziet u meteen links in de duinen een beeld van een deerne zonder nadere aanduiding. Het volgende beeld heeft wel een duidelijke omschrijving: *Pootje baden* staat er onder de twee mensen die ondanks hun gevorderde leeftijd nog veel plezier uitstralen.

De vis wordt duur betaald

Literair is Katwijk bekend als decor van *Op hoop van zegen*, het beroemde toneelstuk dat Herman Heijermans (1864 - 1924) in 1901 schreef. Het

Boulevard

Strand

Pootje baden

Monding Rijn

Visdames

De stoomtram reed vroeger tot op de Boulevard, maar vanwege de vele ontsparingen als gevolg van stuifzand heeft men de lijn ingekort en lag het eindpunt sindsdien aan het einde van de Tramstraat in de Koningin Wilhelminastraat. Voor de vissersvrouwen was de nieuwe tram een uitkomst. Ze hoefden nu niet helemaal meer naar Leiden te lopen. De overige reizigers waren overigens minder blij met deze vrouwen met hun riekende handelswaar. Uiteindelijk werden zij naar een speciale bijwagen verbannen.

Duinen

handelt over de zware omstandigheden van de vissers en hun familie die werden uitgebuit door de rijken. Het standsverschil is dan ook het belangrijkste thema. Het toneelstuk werd diverse keren verfilmd, voor het laatst in 1986 met een scenario dat op maat gesneden was voor Danny de Munk. De vijftienjarige Barend werd hierin een brutaal ventje. Piet Römer wilde de rol van reder Bos, maar men koos uiteindelijk Rijk de Gooyer. Uit het toneelstuk komt het beroemde citaat '*De vis wordt duur betaald*'. Een zin die ook buiten literaire kringen bekend werd. Hij inspireerde in ieder geval Dolf Brouwers en Manke Nelis tot het zingen van een duet (te zien op www.youtube.com).

*Scheepjes varen af en aan
en op de kade pinkt een vrouw een traan*

En blijkbaar wekt vis bij veel mensen poëtische gevoelens op, zo adverteert de plaatselijke visboer met: '*Verse vis, goed dat het er is*'.

Net buiten Katwijk kunt u de Oude Rijn in zee zien stromen. Deze rivier vormde eeuwenlang de noordgrens van het Romeinse Rijk. Een bord aan het einde van de Boulevard geeft hier uitleg over. In de middeleeuwen verzandde de rivier steeds meer en verwerd ze tot het boemeltje onder de rivieren. U fietst over de sluizen die daar zeer tot ongenoegen van Maarten Biesheuvel liggen.

*De oude Rijn stroomt langs Leiden en bij
Katwijk mondt hij in zee. Dat wil zeggen,*

vroeger liet hij onbeperkt zijn zoete water in de zee lopen. Tegen 1930 hebben ze afwateringssluizen gemaakt. Een stuk of zes gotische sluisjes tussen twee ellendige betonnen schuurtjes. Al is je schip maar vijf meter lang en anderhalve meter hoog, het is je onmogelijk gemaakt om van de Rijn de zee op te varen.

Uit: Slechte mensen / J.M.A. Biesheuvel

Noordwijk aan Zee

Via een fraai fietspad door de duinen komt u in Noordwijk aan Zee, waar een zeemeeuw op een zuiltje u welkom heet. In 1398 vroegen de burgers stadsrechten aan, die ook verleend werden. Zij moesten dan wel een muur om de stad bouwen en omdat zij dat verzuimden, moesten ze de stadsrechten ook weer inleveren. Zo te zien doet men in deze tijden weer een gooi naar stedelijke allure, getuige de vele immense en prestigieuze hotels met exotische namen als Palace, Astoria of Waikiki.

Koningin Astrid

U fietst over de Koningin Astridboulevard. Deze populaire prinses bracht hier begin jaren dertig van de vorige eeuw haar vakanties door. In 1934 werd zij koningin van België. Helaas maar voor een jaar, want in 1935 overleed zij ten gevolge van een verkeersongeluk in Zwitserland.

Leestip

Als u meer over Noordwijk te weten wilt komen, is de historische roman *Vloed* van Susan Smit een aanrader. Het is

Entree Noordwijk

Hotels in Noordwijk

het meeslepende verhaal over Adriana van Konijnenburg die zeer tot ongenoegen van haar moeder haar eerste huwelijksaanzoek met een heer van stand weigert en uiteindelijk trouwt met een ober. En passant lezen we hoe haar vader, reder en hotelier, het dorp verandert van een vissersdorp in een mondaine badplaats.

De dichters die hier naar toe gekomen zijn, en vertoeven in hun villa's – Albert Verweij, Willem Kloos – verkiezen de kust vanwege de invloed die ze heeft op hun geest. Het talent van dichters kan zich kennelijk goed ontplooiën met het zicht op de zee en de duinen onde de wolkerrijke hemel. Er is een oneindigheid, een weidsheid die uitnodigt tot mijmeren in alle richtingen. De zee heeft geen afgebakende grenzen, kent geen vaste vorm, ze roert zich naar alle windstreken. Dat trekt mensen aan met een verre blik en brede opvattingen.

En losse zeden, zou mijn moeder zeggen.

Uit: Vloed / Susan Smit

En ook de komst van de *Blauwe Tram* blijft niet onvermeld.

In de zomer van 1912 werd er een groot feest gegeven ter ere van de invoering van de elektrische tram. De rails van de oude stoomtram was grotendeels blijven liggen, maar er was elektrische bedrading boven komen te hangen. Het betekende een snelle verbinding met Leiden, nieuwe wagons en ruimere zitplaatsen...

De eerste keer dat Jacob en Betje van de tram, die in de volksmond De Blauwe Tram werd genoemd, gebruikmaakten, was tijdens het 3-oktoberfeest in Leiden. De Noordwijkse visvrouwen brachten elk jaar gepekeld haringen naar de gedenkdag van Leidens Ontzet, die werden uitgedeeld aan de armen.

Uit: Vloed / Susan Smit

Overigens maakt de auteur hier een klein foutje, de naam *Blauwe Tram* was in 1912 nog niet bekend. Die kwam pas in 1924 toen de tram blauw van kleur werd. Op de plaats van het Palace Hotel aan de rotonde stond vroeger Badhotel Konijnenburg, de geboorteplek van Adriana, de hoofdpersoon uit *Vloed*.

Op de hoek van de Nieuwe Zeeweg en de Prins Hendrikstraat staat een beeldje van de dichter Albert Verwey (1865 - 1937). Hij vestigde zich in 1890 in Noordwijk waar hij tot zijn dood bleef wonen.

Noordwijk-Binnen

U fietst vervolgens naar Noordwijk-Binnen. Voor u een ritje van niets, maar in de negentiende eeuw lag een tocht van Noordwijk aan Zee naar Noordwijk-Binnen allerminst voor de hand.

In de nabijheid van de zee leven doet iets met mensen. De zielen die geboren zijn in dit dorp, de Noordwijkers, zijn met haar vergroeid. Ze halen er hun dagelijkse vis uit, geven in hoop en vrees hun zonen en mannen aan haar mee – voor de grote vaart, de walvisvangst en de Oost-Indiëvaart – en turen over de oppervlakten om zich in gedachten bij hun zeemansdoden te voegen. Ze noemen zich Zeeërs en kijken meewarig naar de bewoners van Noordwijk-Binnen, de Binders, die ze als een ander ras beschouwen. De kans dat een Zeeëer tussen de Binders gaat wonen is even klein als dat hij gaat emigreren naar Australië. Hij woont liever in een klein hok aan zee dan in een villa tussen het groen.

Uit: Vloed / Susan Smit

U laat zich door deze eenkennigheid niet afschrikken en peddelt vrolijk verder naar de Binders. Op de Huis ter Duinweg kijkt u even naar links waar de naam van het appartementencomplex met luxe penthouses herinnert aan wat hier vroeger stond: *De oude remise*.

Noordwijk-Binnen

De entree in Noordwijk-Binnen is aan de rotonde, waar op 7 april 1908 een ontspoorde stoomtramlocomotief zich in een woonhuis boorde (schade f 117,40). De architectuur- en interieurzaak aan de rotonde heet Bertram, maar dat heeft niets met onze *Blauwe Tram* te maken.

Overigens heeft men hier wel iets met namen. De kerk staat treffend aan de Heilige Geestweg, maar voor u die bereikt, komt u eerst nog langs het beeld *Rennend naakt met hinde* van Charlotte van Palland. Een eindje verder voor de kerk is de beeldhouwkunst minder zinnenprikkelend: een man die zijn handen vertwijfeld ten hemel heft.

Voorstraat

Onze *Blauwe Tram* perste zich door de Voorstraat die NRC-columnist Frits Abrahams als volgt beschreef.

Appartementencomplex

Rennend naakt met hinde

Henriëtte Roland Holst

Hoe mooi ook, zonder zorgen bleek Noordwijk-Binnen niet. Ik wilde er het rustiek ogende hotel Hof van Holland binnengaan, maar het was gesloten. Al met vakantie misschien? Nee, failliet, vertelde een winkelier uit de Voorstraat. Hij nam meteen de gelegenheid te baat al zijn zorgen over de Voorstraat met me te delen. Het is ook het duurste straatje van Nederland, waarschuwde hij nadat ik de schoonheid ervan had geprezen. Middenstanders trekken er weg, rijke mensen kopen hun panden op. De loop is eruit, zuchtte hij, de Voorstraat dreigt een dood straatje te worden.

Achter bijna elke idylle schuilt een afgrond. Het nadeel van mijn beroep is dat ik geneigd ben de vragen te stellen die naar die afgrond voeren. De gewone toerist is domweg gelukkig in de Voorstraat.

Uit: de column van Frits Abrahams in NRC Handelsblad van 30 september 2011

U fietst verder door de Voorstraat langs nummer 52, waar een bordje op de gevel vertelt dat hier de *Jonge juffers kostschool* was gevestigd die later het *Jonge hereninstituut* werd.

Henriëtte Roland Holst

Het is de moeite waard om even het Lindenplein op te fietsen (die gekke giraffen in dat parkje laat u maar even links liggen) om het borstbeeld van de dichteres Henriëtte Roland Holst van der Schalk (1869 - 1952) te bewonderen. Zij werd in Noordwijk geboren waar zij haar jeugd doorbracht.

De hoofdpersoon uit *Vloed*, Adriana van Konijnenburg, keek op tegen de schrijfster.

Voor Henriëtte Roland Holst - toen nog Jetje van der Schalk - had ik al jong een fascinatie opgevat. Zij was zes jaar ouder dan ik en onze vaders onderhielden zakelijke en vriendschappelijke banden. Meester Theodoor van der Schalk kwam regelmatig bij ons thuis om zich met mijn vader te onderhouden en een enkele keer bezochten mijn ouders De Lindenhof, het notarishuis aan het Lindenplein, waar ik, mijn zus Johanna, Jet, haar broer Wil en haar zuster Marietje 's zomers in de achtertuin speelden. Het was een enorme, parkachtige tuin die grensde aan de deftige Voorstraat met haar Herenhuizen en Hof van Holland, waar mijn vader geboren was.

Uit Vloed / Susan Smit

Van de nog levende schrijvers werd Margriet de Moor (1941) in Noordwijk geboren.

Leiden

U fietst door Rijnsburg weer terug naar Leiden over een stuk dat u al kent van de heenweg. In de bocht met het standbeeld van de grondwerker gaat u rechtsaf door een in aanbouw zijnde nieuwbouwwijk (en als u lang genoeg wacht met fietsen, is deze misschien al

Zwarte bladzijde

U verlaat Noordwijk en fietst door een wat leeg gebied weer terug naar Rijnsburg. Voor u daar bent, komt u echter langs een plek met een roemruchte historie. Zo erg dat men wel spreekt van een zwarte bladzijde in de geschiedenis van de NZH.

Nu is het een weinig tot de verbeelding sprekende plek: een verkeersweg steekt een onbeduidend watertje over. Links een onbestemd bedrijventerrein en rechts een hooiberg en enkele geiten die aan vroeger tijden herinneren. U komt hier echter langs het 'drama Jan Zwanenbrug'. Het is een brug over een onbeduidende boezemsloot die wel Noordwijkervaart of Maandagsche Wetering wordt genoemd. De brug werd op 10 oktober 1944 opgeblazen en de bevolking van Rijnsburg gebruikte de dwarsliggers van het Oegstgeester kanaal tot de Jan Zwanenbrug als brandhout. Vanaf 14 augustus 1945 werd met een bus gereden van Noordwijk naar Katwijk aan den Rijn. De capaciteit van deze uurdienst was echter verre van voldoende en veel mensen hebben dan ook moeten lopen. Op 22 oktober 1945 werd de verbinding 'verbeterd'. De tram ging weer rijden vanaf Leiden tot de Jan Zwanenbrug. Daar konden de reizigers via een houten voetbrug naar de overkant van het kanaal totdat deze op 27 januari 1947 instortte. Sindsdien zorgde een platte schuit voor het overzetten van de reizigers die dan per bus verder naar Noordwijk konden. In de tram zaten echter meestal twee keer zoveel passagiers als in de bus konden. Wie geen plaatsje in de bus kon bemachtigen, moest drie kwartier naar Noordwijk lopen.

In het gedrang dat hierdoor ontstond, raakten mensen te water, zelfs gebroken ribben en benen kwamen voor. Daarnaast rekende de tram gewoon het tarief tot Noordwijk (40 cent retour), maar moest men voor de bus ook nog eens 40 cent retour betalen. Dus het dubbele tarief voor een verbinding die ver onder de maat was. Van die 40 cent was 20 cent voor de herbouw van de brug bestemd. De brug werd op 12 mei 1946 weer in gebruik gesteld. Niet feestelijk, daarvoor was er te veel gebeurd.

Grondwerker

gereed). Kijk voor u linksaf de snelweg onderdoor gaat even naar *Corpus*, een museum waarin u een reis kunt maken door de organen van het menselijk lichaam. Het is gevestigd in een gebouw in de vorm van een 35 meter grote reus en werd op 14 maart 2008 geopend door koningin Beatrix. Langs de gebouwen van de universiteit van Leiden passeert u nog de trambaan vanwaar vroeger de *Gele Tram* uit Den Haag en Wassenaar reed. Leiden heeft de oudste universiteit van Nederland. Dat zou u niet zeggen als u langs al de moderne bio science parken fietst. Een eind verder toont de ingang van TNO met de fraaie sculpturen weer wat oude glorie. Daarna bent u weer terug op het Stationsplein in Leiden waar de vrouw van Maarten Biesheuvel inmiddels een eind aan het gesprek tussen hem en Hotz heeft gemaakt.

Op dat moment zei hij verdrietig: 'Daar komt m'n vrouw óók aan.' Ik maakte kennis en zij praatte honderduit tegen me, waarbij Biesheuvel op een afstand gelaten toekeek. Zij was het ook, die een eind aan het gesprek maakte – zoals vrouwen dat aardig en handig kunnen – anders hadden Biesheuvel en ik daar nóg staan zwijgen.

Uit: Geluk kun je alleen schilderen / Aleid Truijens

Jan Zwanenbrug

FIETSRUTEKAART SCHEVENINGEN – LEIDEN 24,5 KM

De route begint bij het standbeeld van Wim Kan en Corry Vonk voor het Kurhaus in Scheveningen.

- 1 Met uw rug naar het Kurhaus gewend, steekt u de Gevers Deynootweg over de Kurhausweg in
 - 2 Kurhausweg wordt Badhuisweg
 - 3 Bij Nieuwe Scheveningse Bosjes en Zorgcentrum Deo Gratias rechtdoor
 - 4 Bij uitspanning Boslust links aanhouden, fietspad door de Scheveningse Bosjes (aan uw linkerhand het Atlantik Wall-museum). Het fietspad is het pad met het meest slechte wegdek dat het dichtst bij de rijbaan ligt
 - 5 Einde fietspad linksaf de Badhuisweg blijven volgen, wordt Plesmanweg
 - 6 Bij rotonde bij Ministerie van Verkeer en Infrastructuur rotonde driekwart meedraaien richting centrum (aan uw rechterhand Madurodam) = Plesmanweg
 - 7 Kruising Laan Copes van Cattenburgh en Carel van Bylandtlaan oversteken
 - 8 Kruising Wassenaarseweg oversteken
- 4 km**
- 9 Na splitsing met drukke verkeersweg (Zuid-Hollandlaan) bij fietswegwijzer en verkeerslichten linksaf richting Voorburg en na oversteken meteen rechtsaf richting Centraal Station
 - 10 Fietspad (Laan van Europa) volgen met aan uw linkerhand het Malieveld
 - 11 Bij pannenkoekenhuis Malieveld rechtdoor richting CS
 - 12 Voor Stationsplein linksaf
 - 13 Na Ministerie van Buitenlandse Zaken meteen rechtsaf richting Letterkundig Museum (= Prins Clauslaan)
 - 14 Bij verkeerslichten Koninklijke Bibliotheek rechtdoor en onder twee kantoorpanden door
 - 15 Oversteken (onder spoorviaduct door) en linksaf richting Voorburg
 - 16 Utrechtsebaan oversteken langs conservatorium en dan rechtsaf Prinses Beatrixlaan in
 - 17 Jan Pieterszoon Coenstraat oversteken
 - 18 Bij Nationale Nederlanden oversteken en spoor onderdoor (Koningin Wilhelminalaan)

6,3 km Voorburg

- 19 Bij rotonde rechts aanhouden (Koningin Wilhelminalaan)
- 20 Einde (waar de klinkerweg naar links gaat) fietspad langs gemetseld muurtje volgen
- 21 Einde fietspad linksaf, fietspad langs drukke weg volgen en bij verkeerslichten rechtsaf oversteken (Laan van Nieuw Oosteinde)
- 22 Bij verkeerslichten Marianneviaduct linksaf richting centrum en Leidschendam (Parkweg)

8,3 km

- 23 Bij Rembrandtrotonde rechtdoor
- 24 RandstadRail-halte Leidschendam-Voorburg onderdoor Oosteinde richting Leidschendam
- 25 Rotonde Cornelis Voorhoevelaan rechtdoor (Oosteinde) en bij verkeerslichten rechtdoor

10,8 km Leidschendam Oude Trambaan

- 26 Bij garage Fock rechtdoor fietspad Oude Trambaan blijven volgen
- 27 Veursestraatweg rechts aanhouden, Parnashofweg
- 28 Bij NBD Biblion en Opel-garage rechtdoor fietspad op
- 29 Fietspad langs N447 (Veurseweg) volgen

16 km Voorschoten

- 30 Verkeerslichten Starrenburglaan rechtdoor
- 31 Op pleintje met verkeerslichten voor kerk rechts aanhouden Schoolstraat in (rechts in de smalle Tramstraat vindt u restaurant De Blauwe Tram)
- 32 Aan einde bij rotonde rechtdoor = Leidseweg

19,5 km Leiden Hooghkamerbrug

- 33 Hooghkamerbrug over rechtdoor langs Voorschoterweg
- 34 Voorschoterweg blijven volgen
- 35 Na Trekvliefbrug linksaf tweemaal fietstunnel onderdoor richting Leiden centrum
- 36 Langs bedrijventerrein Lammenschans viaduct onderdoor richting centrum blijven volgen
- 37 Zeemanlaan oversteken langs Petruskerk
- 38 Zoeterwoudsesingel oversteken, brug over en rechtdoor Korevaarstraat, deze gaat over in de Breestraat
- 39 Op grote kruising rechtsaf Kort Rapenburg, wordt Prinsessekade
- 40 Linksaf Blauwpoortsbrug over en meteen rechtsaf de Steenstraat in

24,5 km Stationsplein Leiden

FIETSROUTEKAART LEIDEN – KATWIJK – NOORDWIJK – LEIDEN 26,5 KM

De route start bij NS Station Leiden aan de stadszijde (dus niet die van de universiteit)

Stationsplein Leiden

- 1 U staat met uw rug naar het station en gaat linksaf voor de fietsenstalling langs
- 2 Linksaf Schuttersveld en viaduct onderdoor = Rijnsburgerweg
- 3 Bij verkeerslichten oversteken naar fietspad aan rechterkant van de Rijnsburgerweg
- 4 Rotonde Kagerstraat rechtdoor Rijnsburgerweg blijven volgen (huis van schrijver F.B. Hotz is op nummer 75)

1,5 km Oegstgeest (Leidsestraatweg wordt Geversstraat)

- 5 Bij rotonde voor de kerk links aanhouden = Rijnzichtweg
- 6 Bij verkeerslichten viaduct A44 onderdoor
- 7 Bij verkeerslichten rechts met bocht meedraaien (bij standbeeld grondwerker) = Rijnsburgerweg

3,5 km Rijnsburg

- 8 Bij rotonde Floralaan rechtdoor richting Doorgaand verkeer
- 9 Bij volgende rotonde linksaf richting Katwijk = Oegstgeesterweg
- 10 Bij verkeerslichten rechtdoor (u laat de Tramstraat rechts liggen)
- 11 Oegstgeesterweg wordt Sandtlaan
- 12 Bij verkeerslichten rechtsaf = Langevaart
- 13 Eerste straat linksaf = Spinozalaan (met op nummer 29 het Spinozahuisje)
- 14 Met Spinozalaan links meedraaien, wordt fietspad bij het Welland-college
- 15 Bij verkeersweg rechtsaf Sandtlaan
- 16 Bij rotonde rechtdoor brug over het additioneel kanaal

6 km Katwijk aan den Rijn

- 17 Na brug over de Oude Rijn rechtsaf = Rijnstraat
- 18 Rijnstraat blijven volgen, bij verkeerslichten rechtdoor viaduct over N 206
- 19 Rijnstraat is Zeeweg geworden
- 20 Bij rotonde rechtdoor richting centrum

8 km Katwijk aan zee

- 21 Rotonde Karel Doormanlaan rechtdoor = Zeeweg
- 22 Zeeweg wordt Tramstraat die Koningin Wilhelminastraat wordt
- 23 Einde rechtsaf de Boulevard op
- 24 Bij bocht met hotel Savoi linksaf = Buitensluis

- 25 Links aanhouden, fietspad door duinen naar Noordwijk aan Zee volgen

13 km Noordwijk aan Zee

- 26 In Noordwijk aan Zee Koningin Astridboulevard volgen
- 27 Koningin Astridboulevard wordt Rudolf Tappenbeckweg, einde rechtsaf tussen Alexander hotel en Palace hotel door
- 28 Bij rotonde linksaf = Huis ter Duinstraat die verderop Nieuwe Zeeweg wordt
- 29 Nieuwe Zeeweg richting Noordwijk-Binnen volgen

15,5 km Noordwijk-Binnen

- 30 Bij rotonde rechtdoor Zeestraat in
- 31 Zeestraat wordt Raadhuisstraat
- 32 Tussen kerk en gemeentehuis door, om de kerk heen en dan rechtsaf de Voorstraat in
- 33 Bij het Lindenplein even rechtsaf tot het eind fietsen om het beeld van Henriëtte Roland Holst te bewonderen. Daarna weer terug de route door de Voorstraat vervolgen
- 34 Einde Voorstraat rechtsaf = Herenweg
- 35 Bij rotonde rechtdoor, fietspad volgen
- 36 Bij rotonde Zwarteweg linksaf richting Rijnsburg
- 37 Bij rotonde Gravendijkseweg rechtdoor richting Rijnsburg
- 38 Viaduct over autoweg over en bij rotonde rechtdoor = N449
- 39 Jan Zwanenbrug (zie pagina 25)

21 km Rijnsburg

- 40 Oegstgeesterkanaal oversteken, bij verkeerslichten Noordeinde de bocht volgen, wordt Brouwerstraat
- 41 Einde Brouwerstraat rechtsaf Oegstgeesterweg
- 42 Bij rotonde linksaf Rijnsburgerweg op
- 43 Volgende rotonde rechtdoor richting Oegstgeest

22,5 km Oegstgeest

- 44 In bocht met verkeerslichten rechtsaf = Oude Rijnsburgerweg
- 45 Oude Rijnsburgerweg wordt fietspad
- 46 Bij gebouw Corpus linksaf, viaduct autosnelweg onderdoor = Verlengde Wassenaarseweg

24 km Leiden

- 47 Richting centrum blijven volgen
- 48 Bij Science Park Trambaan kruisen
- 49 Einde bij rotonde rechtsaf = Rijnsburgerweg
- 50 Viaduct onderdoor en u bent weer bij NS Station Leiden

FIETSVERHUURBEDRIJVEN

DEN HAAG

Rijwielshop Den Haag CS
Koningin Julianaplein 10
2595 AA Den Haag
Tel.: 070 3853235
Ligging: onder CS

Fietsverhuur Den Haag

Noordeinde 59
2514 GC Den Haag
Tel.: 070 3265790
Ligging: loopafstand CS

Rijwielshop Hollands Spoor

Stationsplein 29
2515 BV Den Haag
Tel.: 070 3890830
Ligging: aan het station

LEIDEN

Fietspoint Oldenburger
Stationsplein 3s
2312 AJ Leiden
Tel.: 071 5120068
Ligging: aan de kant van het Leids
Universitair Medisch Centrum
(LUMC)

SCHEVENINGEN

Fietsverhuur Scheveningen
Noordeinde 59
2514 GC Den Haag
Tel.: 070 3265790
Ligging: loopafstand CS

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Op het spoor van de Blauwe Tram: herinneringen aan het trambedrijf van de NZH / A. van Kamp.- Heiloo: A. van Kamp, cop. 1996
ISBN 90-72721-06-3

Vaarwel Blauwe Tram: de laatste jaren van het NZH trambedrijf / A. van Kamp.- Heiloo: A. van Kamp, cop. 1989
ISBN 90-72721-02-0

NZH-Railatlas 1881 – 1961: in kaart, woord en beeld van Scheveningen tot Volendam en Alkmaar / Dick van der Spek .- Haarlem, Schuyt en co, cop. 1997
ISBN 90-6097-432-8

De geschiedenis van de blauwe tram: een eeuw streekvervoer van Scheveningen tot Volendam / J.F. Smit.- Deventer: Kluwer, cop. 1978
ISBN 90 201-107-3

DVD *De Blauwe Tram: geschiedenis van de NZH tram in Noord- en Zuid-Holland.- Leiderdorp: Van den Burg beeldproducties, cop. 2007*
ISBN 978-90-77658-31-4

De heer Groenveld van *Historisch Genootschap De Blauwe Tram* (www.blauwetram.nl) was zo vriendelijk het manuscript na te kijken en van aanvullingen te voorzien.

Literatuurfragmenten komen uit:

Slechte mensen / J.M.A. Biesheuvel

De donkere kamer van Damokles / Willem Frederik Hermans

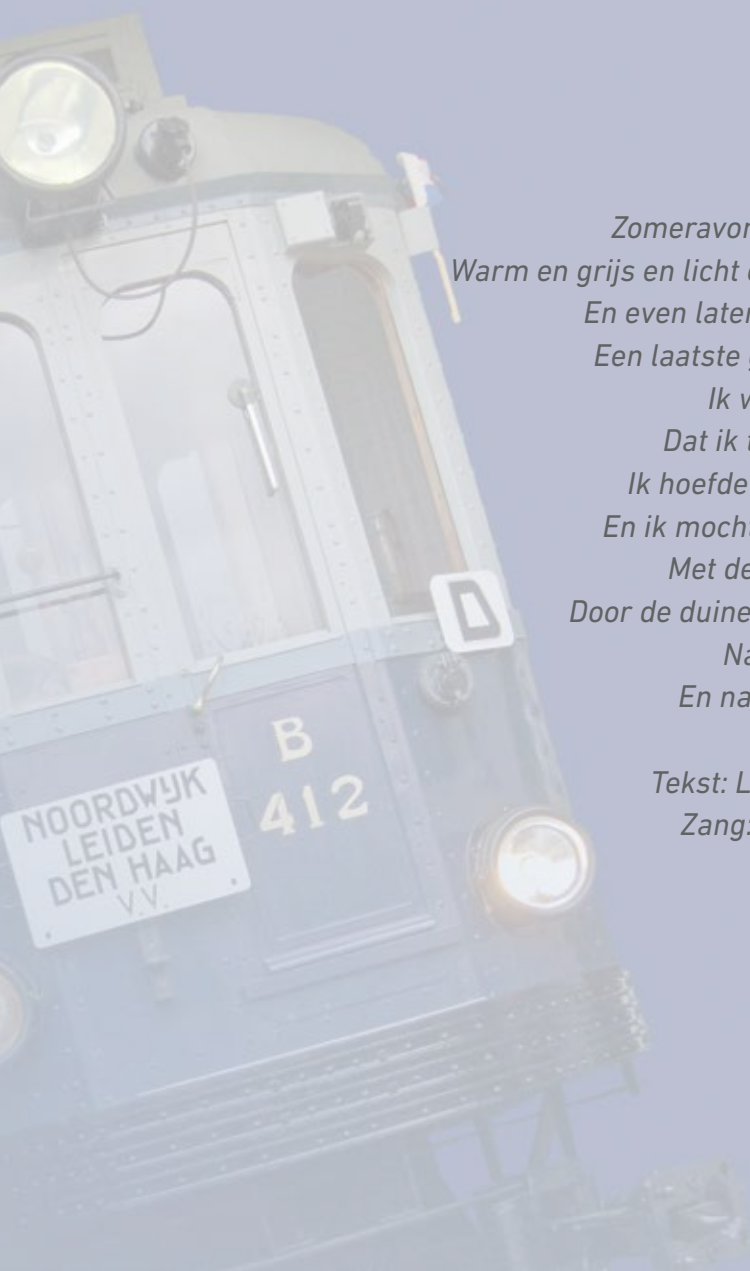
Vloed / Susan Smit

Geluk kun je alleen schilderen: F.B. Hotz. Het leven / Aleid Truijens

F.B. Hotz. Mannen spelen, vrouwen winnen: een keuze uit de verhalen / Aleid Truijens

Kort Amerikaans / Jan Wolkers

Het land der letteren: Nederland door schrijvers & dichters in kaart gebracht / samenst. Adriaan van Dis en Tilly Hermans.- Amsterdam: Meulenhoff, 1982

De IJssalon

Zomeravond in de regen

Warm en grijs en licht om negen uur

En even later in de straten

Een laatste gloed van zon

Ik weet nog goed

Dat ik toen alles kon

Ik hoefde niet naar bed

En ik mocht zomaar mee

Met de blauwe tram

Door de duinen naar de zee

Naar het strand

En naar de ijssalon

Tekst: Lennaert Nijgh

Zang: Liesbeth List

Wat is de Blauwe Tram?

De *Blauwe Tram* is de verzamelnaam voor de tram zoals hij gereden heeft tussen 1881 en 1961 in het gebied tussen Scheveningen, Den Haag, Voorburg, Leiden, Katwijk, Noordwijk Haarlem, Zandvoort, Amsterdam, Purmerend, Edam en Volendam. De trams hadden vanaf 1924 een donkerblauwe kleur. *Herinneringen aan vroeger worden sterker naarmate men ouder wordt, voor velen speelt de Blauwe Tram in deze herinneringen nog steeds een grote rol*, schrijft Ad van Kamp in zijn boek *Op het spoor van de Blauwe Tram*. Wellicht is het ook een verlangen naar een tijd dat alles nog iets gemoedelijker en zonder stress ging. Er zijn verhalen over trams die bleven wachten als 's ochtends een vaste passagier niet was komen opdagen. Soms onderbrak de wagenvoerder zijn rit even om bijvoorbeeld bij de slager een hartig hapje te halen.

Veelzeggend is de brief die een oudere dame onlangs aan de bibliotheek Leiden schreef. Ze vertelde dat ze in 1967 na een aanrijding (niet met de tram) gedurende zes weken in coma had gelegen. Toen ze weer bij kwam, vertelde de behandelend neurochirurg haar dat ze was gaan praten over de tramhaltes van de *Blauwe Tram* in de Breestraat in Leiden, terwijl die tram toen allang niet meer reed.

